

УРОК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ОДИН З ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ

У статті розглядаються можливості розвитку творчих здібностей учнів у процесі вивчення української мови. Досліджуються оптимальні умови, що сприяють формуванню інтелектуально розвиненої, творчо мислячої особистості.

У ХХІ столітті в час розвитку науки і техніки чи не найбільшою цінністю має стати людина, здатна обґрунтовувати і відстоювати самостійні підходи у розв'язанні проблем. Формування інтелектуально розвиненої, творчо мислячої особистості, свідомого громадянина Української держави – основні завдання, які ставить перед собою загальноосвітня школа. Вона покликана виховати у дитини найважливішу здібність – творчо мислити.

Проблему формування інтелектуально розвиненої, творчо мислячої особистості вирішували В.О. Сухомлинський, А.С. Виготський, Л.О. Варзацька, Г.С. Тарасенко, Л.І. Бондарчук. Аналіз спеціальної літератури з проблеми дослідження свідчить про те, що багато питань залишається ще не вирішеними. Метою нашого викладу є обґрунтування доцільності створення експериментальної системи роботи над розвитком творчих здібностей учнів і впровадження її в практику викладання української мови.

Із предметів шкільного курсу найефективнішими є уроки української мови, адже рідна мова – "природний вихователь", "найбільший педагог". Завдяки мові й через мову учень рухається на шляху пізнання, сприймає світ зовнішній і формує свій власний. "Мова має стати "ключиком" для оволодіння усіма іншими предметами, виступає могутнім чинником у формуванні свідомості індивіда" [5]. Найперший обов'язок кожного вчителя, а особливо словесника, – дати дітям можливість відчутти особливість рідної мови.

У вивченні мови принципового значення набуває проблема методики викладання. Вчителі повинні звернути увагу на ті методи навчання української мови, які б зацікавили учнів при вивченні теоретичного матеріалу, допомогли б досягти високої писемної та усної грамотності, навчили б мислити. Навчання рідної мови має бути осяяне фантазією, грою, красою природи і людських взаємин, самотньою творчістю дитини, зокрема словесною [1; 2]. Кожен урок словесності повинен бути змістовним, щоб учні, крім граматичних знань, винесли з нього відчуття радості, відкриття, пізнання.

Систему завдань і вправ потрібно будувати так, щоб діти мали змогу разом з учителем відкрити таємниці лінгвістики. Робота з текстом, завдання творчого характеру, лінгвістичні ігри та тести, проблемні питання та пошукова робота сприяють розвитку інтелектуальних здібностей дітей, інтересу до мовних явищ, прищеплюють любов до рідного слова, дають змогу зрозуміти і відчутти красу і естетичну цінність рідної мови. "Дайте дитині радість розумової праці, радість успіху в навчанні", – закликав В.О. Сухомлинський. [2]

Творчість ніколи не зростає на "порожньому" місці, вона можлива тільки на основі глибокого засвоєння теоретичних знань, попереднього досвіду учнів, оскільки тільки багатий досвід народжує фантазію, пробуджує думку дитини, спонукає творити. Психологи стверджують, що особистість формується в дитинстві. Маленькій дитині необхідна віра в її здібності й щира радість за її успіхи. Вона потребує психологічної допомоги вчителя і його позитивної оцінки. Душа дитини дуже чутлива до тонкощів краси й емоційного забарвлення рідного слова. Постає питання: чи багато наших учнів відчують могутню владу художнього слова?

Ніхто не стане заперечувати, що вивчення української мови в сучасній школі – це насамперед опанування мистецтвом слова, а слово пристрасне, одухотворене виконує найважливішу роль у розвитку творчих здібностей, у формуванні світогляду, збагатити й розширити який можна виразливими засобами рідної мови. Тому на уроках української мови "лінгвістичні відомості розглядаються не самостійним предметом вивчення, а засобом і умовою розвитку мислення та творчих здібностей учнів, виховання на засадах гуманізму й демократизму" [4].

Розширення тематичного діапазону творчості школярів має відбуватися на основі системного збагачення їх емоційного і духовного життя, дедалі глибшого осмислення різних явищ дійсності. "Треба всіляко розширювати досвід дитини, якщо ми хочемо створити міцні основи для її творчої діяльності" [3].

Потрібно створити на уроці оптимальні умови для розвитку творчих здібностей дитини. Учитель повинен працювати за принципом "не створи, а відкрий". Ще Г. Сковорода нагадував, що треба рахуватися з природою учня і сприяти її розвитку: "Не заважай тільки їй, а коли можеш, усувай перепони і ніби прочищай їй дорогу. Клубок сам покотиться з гори, відкинь тільки камінь, що заважає йому".

Значні можливості для розвитку здібностей учнів мають творчі роботи різного характеру. Саме вони сприяють розвитку однієї з творчих властивостей особистості – здатності самостійно, незалежно висловлювати своє судження. Учні з інтересом пишуть роботи за афоризмами. Бажано вести рукописні словники афоризмів з п'ятого класу. Значна частина цього безмежного багатства ляже в основу написання творчих робіт, а саме:

Слово – не стріла, а глибше ранить (Н. тв.).

Поведінка – дзеркало душі (Й.-В. Гете).

Добре бачить тільки серце. Найголовнішого очима не побачиш. (А. де С.-Екзюпері).

Дружбу не можна випросити, ні купити, ні силою вирвати (Г. Сковорода).

Патріотизм починається зі ставлення до своєї мови (В. Русанівський).

Якщо дитина звертається до теми, яка не торкнулася найпотаємніших струн душі, то її духовні ресурси залишаються не пробудженими, справжні параметри обдарування не виявляються. Учень повинен висловити ті почуття, які сформувалися в його душі. Як показує практика, мета досягається тоді, коли завдання зацікавлюють

учнів, відповідають їхньому особистому досвіду та інтересам. Отож бажано на початку уроку проводити ліричні п'ятихвилинки, які створюють відповідний настрій для сприйняття навчального матеріалу, спонукають до творчості. Кожна дитина в глибині своєї душі – поет, у кожній душі заховані ці чарівні струни, вони зазвучать, якщо дитина відчує красу художнього слова. Невимушена розповідь про побачене, що замилувало око, вразило і пробудило думку, повинна бути обов'язковим елементом уроку. Одвічно хвилюють людей своєю красою барвиста веселка і блакитне небо, тендітна сніжинка і яскрава краплина роси, перший пролісок і осінній листочок, прощальний клекіт журавлів і шум дощу... Вони викликають прекрасні емоції, що переповнюють юні серця, тому і народжуються поетичні рядки.

Хмарки

Знов весна на дворі квітне,
Мила, любя і привітна.
В небі хмарки пропливають,
Різні форми вони мають:
Ось олень, а ось лелека
Лине в небо ген далеко.
Людмила Кундас, 5-А кл.

Весняний промінчик

Промінчик сонця навесні,
Відкривши ніжні очки,
Оглянув лагідно бруньки,

І квіти перші, і листочки.

А ліс увесь позеленів:

Адже світанку перший вісник

– Промінчик сонця навесні

Заграв на гіллі світлом чис-

тим.

Катерина Борківська, 6-Б кл.

Зимовий сад

Зима уже припорошила:

Сади й ліси, степи й луки,

Й неначе сад приворожила,

Немов зацвів серед зими.

Берега тут, як наречена,

Біленьку сукню одягла,

мабуть, зірок дістала з неба

й собі у коси заплела.

А ось близнючки – дві тополі

Собі гойдаються поволі.

Й немов у спеку у липневу

Покриті пухом всі дерева.

Оксана Трокоз, 7-А кл.

Необхідно розширювати діапазон творчості школярів, у яких визначилися здібності, змінювати його в тих, хто терпить творчі невдачі, але наполегливо продовжує вправу.

Цікавими і потрібними є уроки за епіграфом. Протягом уроку проводиться комплекс вправ з єдиним тематичним спрямуванням. Дидактичний матеріал допомагає дітям більш глибоко дізнатися про традиції, звичаї українського народу, ознайомитися з минулим і сучасним своєї Батьківщини, проаналізувати людські цінності, вести спостереження над різноманітними явищами природи. У творах-мініатюрах школярі роздумують над одвічними філософськими проблемами – життя, смерть і безсмертя; добро і зло; любов і дружба; вірність і честь; патріотизм і зрада; співпереживання і байдужість тощо. Такі творчі роботи виявляють внутрішній світ дитини. Вони спонукають учнів до самостійного вирішення проблем, прийняття правильного рішення.

Щастя

Щастя – це море, це цвіт весняний.

Хоч він прекрасний, але дорогий.

Треба мети досягти у житті,

Щоб цього цвіту собі принести.

Треба щось знати, уміти робити,

І доля тобі усміхнеться на мить.

Ольга Щербина, 7-А кл.

Дружба – найбільший скарб після мудрості

Мудрій людині без друга не можна:

Він і порадить, і допоможе.

Друг – це надія, друг – це підтримка,

для мудреця – це цілюща краплинка.

Тому закликаю я всіх: подивіться,

Чи є у вас друг? Якщо є – посміхніться!

Радійте завжди найкращій людині,

Яка не покине в страшній самотині.

Олександра Войналович, 7-Б кл.

Важливу роль у формуванні цих умінь відіграють спостереження над мовою, яке сприяє розвитку ініціативи, пошукових можливостей учнів. Школярі навчаються помічати й виправляти недоліки у змісті й мовному оформленні творчих робіт.

На певному етапі уроку доцільно проводити творчі завдання стилістичного характеру, що розвивають логічне та творче мислення, творчу уяву дітей. Робота над добором стилістично доцільного синоніма, влучного заголовка до тексту, робота з деформованим текстом, редагування власних висловлювань і творчих робіт товаришів, вміння критично оцінювати сказане й написане, відзначаючи в ньому позитивне й негативне, привчає школярів бути уважними у використанні мовних засобів, дбайливо ставитись до словникового багатства рідної мови.

Так, у 5 класі при опрацюванні теми "Лексичне значення слова" з єдиною темою висловлювання "Квіти часто нам говорять втричі більше, ніж слова" діти отримують завдання: до назв квітів добрати епітети. Дивлячись на картини, малюнки та фотографії, на яких зображені квіти, діти добирають найбільш влучні епітети: чарівні конвалії, синьоока фіалка, ніжні проліски, тремтливі дзвіночки, сором'язливі ромашки, барвисті чорнобривці, палаючі жоржини, горді нарциси, п'янки троянди.

Пропонується підготувати усну відповідь "Квіти – найкращий подарунок". Діти обґрунтовують свій вибір квітів для букета, розказують, кому подарують його. Відповідно домашнє завдання дається диференційовано (за бажанням учнів):

1. Написати вірш про улюблену квітку.
2. Підготувати матеріал про квіти в українському віночку.
3. Знайти легенди про квіти.

Підсніжник
Ще небо вкрите хмарами,
і сніг лежить за рамами,
а з-під сніжку біленького
підсніжник вигляда.
Зелененьке стебельце,
голівка золота.
А з ним весна прекрасная
у край наш поверта.
Тетяна Опанасюк, 5-Б кл.

На городі соняшник
Стоїть та красується.
– Я такий, як сонечко! –
Знай, собі хизується.
Тетяна Опанасюк, 5-Б кл.

У селі
Подруж з рікою й полем,
З лісом тим високочим,
Сонце й вітер в друзі теж
візьму.
Буду коси я купати
У любистку й руті-м'яті

Та ще й чари від русалок
перейму.
А коли вернусь додому,
То не розкажу нікому,
Де ходила, що робила в
літеплі.
Лиш букет ромашок білих,
Лісових дзвіночків синіх
Я у глечики поставлю на
столі.
Ірина Завальнюк, 5-А кл.

Робота над збагаченням словникового запасу дітей, над розширенням їх уявлень про значення слова є одним з основних завдань словесника на уроках української мови. "Захоплення красою мови – одне з тих найтонших і найглибших почуттів, які треба поводити, але неухильно, докладаючи немало зусиль, утверджувати в юній душі" [2]. Головне, щоб дитина не втратила віри у свої сили, завжди відчувала підтримку і була впевнена, що у неї все вийде.

Може, саме добрим впливом вчителя-філолога різнобічно обдарована дитина виявить свої творчі здібності й розвине їх до великого таланту, зможе реалізувати себе на повну силу в цьому складному і цікавому світі.

1. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: У 2 тт. – К.: Радянська школа, 1983. – Т. 2.
2. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям // Вибрані твори: У 5 тт. – К., 1997. – Т. 3.
3. Выготский Л.С. Мышление и речь / Под ред. В.Колбановского. – М.–Л., 1934.
4. Варзацька Л.О. Рідна мова й мовлення. Розвивальне навчання. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2001.
5. Бондарчук Л.І. Методику підказує текст. – Тернопіль: Мальва–ОСО, 2001.

Матеріал надійшов до редакції 5.12.2004 р.

Кратасюк Л.Н. Урок украинского языка как один из основных средств развития творческих способностей учеников.

В статье рассматриваются возможности развития творческих способностей учеников в процессе изучения украинского языка. Исследуются оптимальные условия, которые содействуют формированию интеллектуально развитой, творчески мыслящей личности.

Kratasyuk L.M. A Lesson of the Ukrainian Language as One of the Major Means of Developing Students' Creativity.

The article conveys the possibilities of developing students' creative abilities in the process of studying the Ukrainian language. It investigates the most favorable conditions which facilitate enable creative thinking of an intelligent person.